

УДК 336

Анастасія Пінчук (Україна)

JEL classification: E210, D31, D63

Анастасія ПІНЧУК

старший фінансовий аналітик,

ТОВ «ЗМ Україна», Україна

E-mail: anastasiia.pinchuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9220-4072

© Анастасія Пінчук, 2021

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДОБРОБУТ» ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЙОГО СКЛАДОВИХ

Отримано: 01.05.2021 р.

Прорецензовано: 12.05.2021 р.

Рекомендовано до друку: 26.05.2021 р.

Опубліковано: 26.05.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано та систематизовано наукові погляди економістів класичного та неокласичного періодів на визначення поняття добробуту та факторів, що на нього впливають, представників маржиналістського підходу та класиків сучасної економічної думки в питаннях добробуту населення. Наведено узагальнення поглядів науковців різних періодів на концепції визначення добробуту у різні часи, виокремлена зміна фокусу при дослідженні добробуту – від суспільного до індивідуального, яке змінювалося разом із еволюцією місця та ролі людини в економічній науці – від ресурсного матеріалу, суб'єкту постачання праці, до агента інноваційної думки та фактору змін. На основі проведеної систематизації матеріалів та узагальнень, побудовано авторську схему еволюції поняття добробуту у процесі розвитку економічної думки, у якій відображені основні періоди економічної думки від XVIII до XXI століття та їх найвідоміші представники, головні визначальні ідеї кожного періоду, що вплинули на специфіку розуміння добробуту кожного періоду. Розглянуто ряд сучасних підходів до визначення добробуту людей у різних країнах, зокрема представниками української економічної думки, особлива увага приділяється переходу від суто матеріальних факторів добробуту до соціально-екологічних та освітньо-медичних критеріїв розвитку суспільства. Підкреслено, що навіть на сучасному етапі дослідження перелік факторів добробуту людини є далеко невичерпним, оскільки часто не включає психологічно-емоційні та духовні аспекти «добробуття» людини. Розроблено та запропоновано авторський схематичний тривірневий підхід до найбільш актуального сучасного визначення складових добробуту людини, який включає: базовий, або матеріальний рівень добробуту, середній або психологічно-емоційний рівень, та вищий, або духовний рівень. Підкреслено, що задоволеність від безкорисних благодійних справ, або можливості реалізувати свої індивідуальні здібності може у рази перевищувати, кількісно та якісно, задоволення отримане від володіння або користування матеріальними благами за умови, що людина не знаходиться за межею бідності і не має інших серйозних загроз до свого існування.

Пінчук А. Еволюція поняття «добробут» та сучасні підходи до визначення його складових. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. 44-54.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.044>

Ключові слова: фактори добробуту; економічний розвиток; рівень життя; якість життя; індекс людського розвитку; альтернативні показники добробуту.

Anastasiia Pinchuk (Ukraine)

UDC 336

JEL classification: E210, D31, D63

Anastasiia PINCHUK

Senior Finance Specialist,

LLC "3M Ukraine", Ukraine

E-mail: anastasiia.pinchuk@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-9220-4072

© Anastasiia Pinchuk, 2021

Received: 01.05.2021

Revised: 12.05.2021

Accepted: 26.05.2021

Online publication date: 26.05.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

EVOLUTION OF "WELFARE" CONCEPT AND MODERN APPROACHES TO DETERMINATION OF IT'S COMPONENTS

ABSTRACT

The article analyzes and systematizes the scientific views of economists of the classical and neoclassical periods on the definition of welfare and the factors that affect it, the marginalist approach and the classics of modern economic thought in the welfare of the population. The generalization of views of scientists of different periods on the concept of determining welfare at different times, the change of focus in the study of welfare – from social to individual, which changed with the evolution of the place and role of man in economics - from resource material, the subject of labor supply, to agent of innovative thought and change factor. Based on the systematization of materials and generalizations, the author's scheme of evolution of the concept of well-being in the development of economic thought is constructed, which reflects the main periods of economic thought from XVIII to XXI century and the main defining ideas of each period, which influenced the specifics of understanding the well-being of each period. A number of modern approaches to determining the welfare of people in different countries, including representatives of Ukrainian economic thought, special attention is paid to the transition from purely material factors of welfare to socio-environmental and educational and medical criteria for society. It is emphasized that even at the present stage of the study the list of human well-being factors is far from exhaustive, as it often does not include psychological, emotional and spiritual aspects of human well-being. An author's schematic three-level approach to the most relevant modern definition of human well-being components has been developed and proposed, which includes: basic or material level of well-being, average or psychological-emotional level, and higher or spiritual level. It is emphasized that the satisfaction from useless charitable deeds, or the ability to realize their individual abilities can many times exceed, quantitatively and qualitatively, the satisfaction obtained from the possession or use of material goods, provided that the person is not below poverty and has no other serious threats to its existence.

Pinchuk, A. (2021). Evolution of "welfare" concept and modern approaches to determination of it's components. *Economic analysis*, 31 (2), 44-54.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.044>

Keywords: welfare factors; economic development; level of living; quality of living; well-being index; alternative indexes of welfare.

Вступ

Маючи глибоке філософське підґрунтя, поняття «добробуту» було об'єктом дослідження багатьох вчених та мислителів від сивої давнини до сьогодення. В цілому, можна навіть сміливо зауважити, що більшість наукових досліджень в найрізноманітніших сферах науки мали та мають кінцеву мету – поліпшити життя людини різними способами. Заглиблюючись у сутність поняття «добробуту», спершу варто звернутися до етимології самого слова, яке у даному випадку є досить очевидним – «добробут» явно складається з двох слів «добро», чи скоріше «добре», і «бути» або «буття». Тобто іншими словами можна сказати, що вивчаючи добробут мислителі в усі часи досліджували шляхи, як людям «жити добре». Справедливо зауважити, і це підтвердять більшість психологів та соціологів, що цей предмет дослідження є по суті найглибіннішим та найважливішим питанням, що рано чи пізно ставить собі кожна людина, оскільки воно виражає екзистенціональні прагнення людини покращувати своє життя, створювати кращі умови життя для себе та своїх нащадків – і це прагнення природою закладено в людині. Тому можна з впевненістю стверджувати, що прагнення людини до пізнання складових свого добробуту, а також чинників, що його підвищують, була, є і, вочевидь, залишатиметься нагальною потребою людства в усі часи його існування. Для України, що прагне сьогодні розв'язати великий клубок соціально-економічних проблем [1-2] і вийти на траєкторію стійких темпів економічного зростання, завдання підвищення рівня та якості життя є одним із пріоритетних. Це підкреслює актуальність і практичну значущість дослідження змісту добробуту, що суттєво еволюціонувало з розвитком економічної думки, проте на сьогоднішній день ще немає єдиного усталеного підходу як до визначення факторів, так і системи показників, що відображають його сутність.

Мета статті

Ціла епоха економічних досліджень присвячена меті збільшити багатство людини, народу, націй. Багатство і зростання матеріальних благ, їх виробництво та споживання, довго були визначальними складовими поняття «добробуту». Проте з розвитком економіко-соціальних відносин в суспільстві та внаслідок еволюції ролі людини в ньому, змінювались також і підходи до визначення складових добробуту, і цей процес трансформації продовжується й досі. Тому метою даної роботи є виділення ключових етапів еволюції поняття «добробуту» в контексті розвитку економічної думки на основі систематизації історичного досвіду його

дослідження. У цьому контексті важливо підкреслити особливості сучасного підходу до визначення складових добробуту та запропонувати авторський підхід до визначення факторів, що впливають на добробут людей сьогодні та відповідають актуальним викликам сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливо виділити два окремих підходи до розгляду поняття добробуту, що тісно взаємопов'язані, проте мають характерні відмінності у напрямку свого дослідження та методологічному апараті – це добробут індивіда та добробут суспільства, або «суспільний добробут». Розвиток економічної думки подібно маятнику схилявся до першого або другого варіанту як домінуючого, в залежності від нагальних тенденцій та акцентів економічної науки. Наприклад, класики економічної думки (А. Сміт, К. Маркс, Д. Рікардо, Ф. Енгельс та ін.) використовували поняття «суспільного добробуту», яке має зростати від збільшення кількості благ внаслідок поділу праці та застосування машин у виробництві. Хоча, справедливіше було би сказати, що класики економічної думки не робили особливих акцентів на добробуті як такому, індивідуалізм взагалі не був популярним у ті часи і поняття «суспільного добробуту» з'являлось в їх працях майже випадково, як наслідок збільшення продуктивності праці, а отже обсягів виробництва, що неминуче, з їх точки зору, мало привести до підвищення суспільного добробуту. Представники неокласичного періоду (А. Маршал, А. Пігу, Ф. Еджуорт) не привнесли багато нового до поняття добробуту, вивчаючи це явище також як суто суспільне, проте розширили джерела багатства людини, включивши в нього сферу послуг, і що більш важливо – виокремили проблеми добробуту суспільства в окремий предмет дослідження. Адже саме з іменем англійського економіста неокласичного періоду А. Пігу пов'язують виникнення теорії добробуту, а також поняття «економічного добробуту» [3, с. 33-38]. Цікаво, що ще до неокласиків були роботи С. Сісмонді та І. Бентама, у яких вони повертали фокус дослідження на щастя окремої людини, на проблеми нерівномірного розподілу доходів, а також наголошували на тому, що держава має виконувати роль регулятора цих нерівномірностей, а збільшення кількості окремих щасливих людей призведе до збільшення загального добробуту населення. І хоча їх погляди не були популярними серед сучасників через помилкову тезу про те, що всі люди мають однакові функції корисності доходу, їх справедливо вважають першими передвісниками теорії добробуту [4, с. 2-3].

За маржиналістської доби в економіці рівень добробуту ототожнювався із рівнем задоволення потреб. Були зроблені перші спроби виміряти значення загальних корисностей через обчислення індивідуальних оцінок корисності благ. Так, К. Менгер ранжував блага на основі їх цінності та розробив таким чином шкалу корисності, на основі якої з'явилося поняття граничної корисності – тобто додаткової корисності, яку отримує споживач від споживання додаткової одиниці блага, при чому від збільшення кількості спожитого блага в певний відрізок часу, гранична корисність такого блага справедливо зменшується по мірі насиченості даним благом. Проте Вільфредо Парето відхилив принцип кількісної корисності та розробив власну концепцію максимізації добробуту через теорію такого оптимального розподілу ресурсів, в тому

числі товарів, при якому будь-який їх перерозподіл не призведе до збільшення корисності індивіда без зменшення корисності для інших індивідів. Надаючи визначального значення саме ефективному розподілу ресурсів на протипау їх нескінченній максимізації, В. Парето вперше за багато років розвитку економічної думки зазначив, що джерелами добробуту суспільства не можна вважати виключно збагачення матеріальними благами, оскільки вагоме значення є можливість їх ефективного перерозподілу на засадах гуманності та високих морально-етичних цінностей. Тобто вперше в теорії добробуту набуває значення рівень людського розвитку суспільства, його моральні цінності, вага етичних та гуманістичних принципів [4, с. 3].

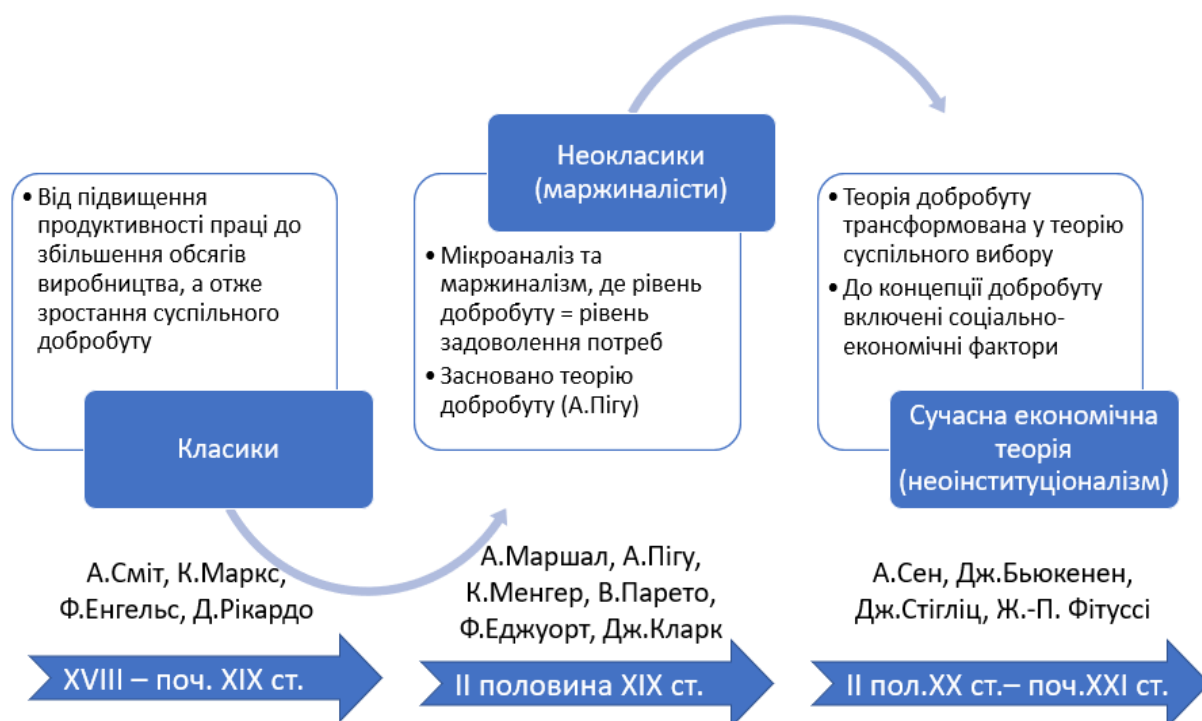

Рис. 1. Еволюція поняття добробуту з розвитком економічної думки

Джерело: розроблено автором.

Глибше цю тему у своїх працях розкрив Амартій Сен, який у своїх працях наголошує, що дослідження добробуту має вийти за рамки лише задоволення матеріальних потреб чи максимізації корисностей, і має узгоджуватися також із етичними принципами, поняттями свобод та прав людини у суспільстві. Амартій Сен вперше запропонував до суто економічних факторів добробуту додати також такі показники соціально-економічного розвитку, як рівень освіти, тривалості життя, якість та доступність послуг у сфері охорони здоров'я, стан екології, які в подальшому були

використані Організацією Об'єднаних націй при побудові Індексу людського розвитку. Таким чином, у другій половині XX ст. А. Сеном був здійснений реальний прорив в економічній думці, який трансформував теорію добробуту в теорію суспільного вибору, що пояснювала як інтереси однієї людини можуть бути враховані у суспільному інтересі, вираженому у національній стратегії [5, с. 4]. Теорія суспільного вибору набула широкої популярності у науковому світі, її продовжили активно розвивати інші економісти. Так, зокрема, Дж. Бьюкенен, використовуючи теорію ігор для

аналізу поведінки учасників соціальної взаємодії, вивчав шляхи обмеження державного регулювання та розглядаючи суспільний вибір, як політичний ринок, де конкуренція за голоси виборців призводить до збільшення втручання держави в економіку, дійшов висновку, що суспільний інтерес це утопія, і немає інших інтересів, ніж індивідуальних. Такий висновок знову повертає головну увагу дослідників добробуту до ролі людини, як головного суб'єкта економіки, який виступає сам «агентом змін», може не тільки споживати, але й створювати не тільки блага, але й цінності. Еволюція цієї думки сприяла тому, що до переліку матеріальних та нематеріальних

споживчих благ у другій половині XX ст., навіть в останній його чверті, додалися ще й блага духовні, які бажає споживати людина, а отже вони мають безперервно вироблятися на рівні з іншими матеріальними та нематеріальними благами [6, с. 2].

Підсумовуючи еволюцію предмету дослідження поняття «добробуту», варто виділити наступні рівні дослідження цього поняття: добробут людини, що визначає добробут населення та суспільства, які, в свою чергу, складають у своїй сукупності добробут людства в цілому. Тісний взаємозв'язок рівнів добробуту можна схематично відобразити на рис. 2:

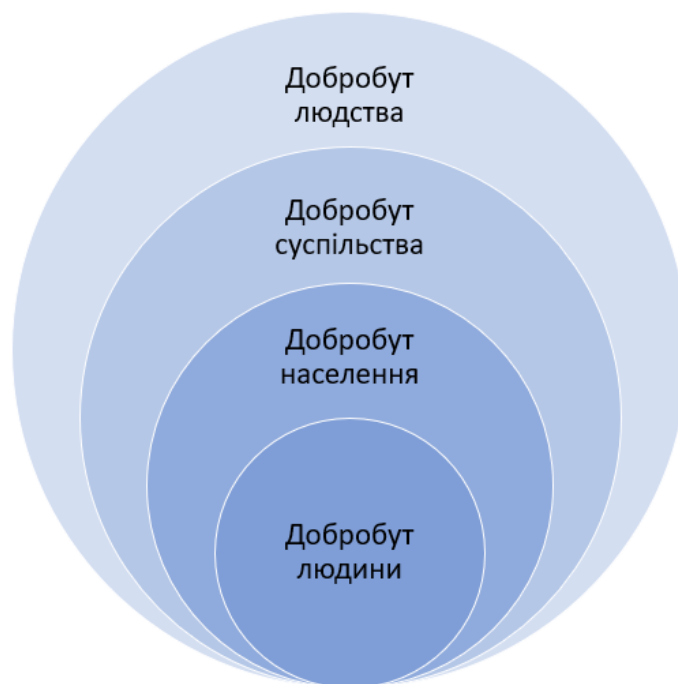

Рис. 2. Рівні дослідження поняття «добробут»

Джерело: розроблено автором.

Безперечним є факт, що достатнє матеріальне забезпечення є важливою складовою добробуту людини і суспільства в цілому – а у складні часи війн, голодомору чи інших кризових явищ, багато хто погодиться, що вони є ключовими, чи не єдиними факторами «доброго буття». Проте на сучасному етапі розвитку України, країн, що розвиваються, та розвинених країн, матеріальне благополуччя далеко не рівнозначне щасливому життю. Сучасні реалії багаті на приклади збільшення нервових захворювань у розвинених суспільствах, а психологічні дослідження в останнє десятиліття наголошують на підвищеному рівні стресу, що характерний для сучасного індустріального суспільства, основною причиною якого є прискорення темпів життя та підвищення

навантаження на психіку людини. Брак часу на родину, конфлікти та непорозуміння, хронічна перевтома і, як наслідок, нервові захворювання – ось досить розповсюджений психологічний портрет сучасної людини, яка при всьому цьому може мати цілком достатній, або й навіть високий рівень доходів. З цього можна зробити справедливий висновок, що комфортне матеріальне забезпечення людини є необхідною, проте все ще недостатньою передумовою її добробуту на сучасному етапі розвитку людини та суспільства. Так що ж потрібно людині для того, щоб жити добре? Питання досить філософське, проте варто в ньому розібратися.

Оскільки довгий час поняття добробуту було тісно пов'язано виключно з категорією

економічного зростання, то найбільш популярними показниками добробуту, які використовувались на початку XX ст., зокрема, всесвітньовідомим українським економістом, нобелівським лауреатом з економіки, який більшу частину життя жив та працював у США, Саймоном Кузнецем, були – національний дохід, валовий внутрішній продукт

країни у номінальному виразі та на душу населення [7, с. 149]. Згідно з динамікою показника ВВП на душу населення у доларах США, за паритетом купівельної спроможності долара США (табл. 1), добробут України залишається суттєво меншим, ніж у наших країн-сусідів.

Таблиця 1. ВВП на душу населення у доларах США, за паритетом купівельної спроможності долара США

Роки \ Країни	Україна	Польща	Словачія	Угорщина	Туреччина	Румунія	Росія	Грузія	Казахстан
2010	11 778	23 996	25 418	24 428	20 028	20 303	24 035	9 737	20 751
2011	12 467	25 124	26 108	24 971	21 932	20 792	25 049	10 541	21 970
2012	12 527	25 457	26 558	24 754	22 610	21 311	26 013	11 296	22 703
2013	12 553	25 759	26 706	25 284	24 117	22 197	26 413	11 740	23 721
2014	12 409	26 650	27 385	26 425	24 881	23 084	26 137	12 255	24 356
2015	11 237	27 797	28 676	27 499	25 959	23 878	25 566	12 605	24 290
2016	11 535	28 683	29 250	28 171	26 387	25 145	25 569	12 964	24 211
2017	11 871	30 065	30 093	29 465	27 919	27 144	26 006	13 590	24 863
2018	12 338	31 674	31 184	31 097	28 320	28 526	26 668	14 257	25 544
2019	12 810	33 121	31 864	32 536	28 199	29 873	27 044	14 993	26 352

Джерело: [8].

Проте трохи менше, ніж через сто років, а саме у 2010 році, інші відомі науковці в галузі економіки, Амартьї Сен та нобелівські лауреати з економіки Дж. Стігліц та Ж.-П. Фітуссі, опублікували результати своїх досліджень, за якими «...ВВП є показником, який вимірює виключно ринкове виробництво, тому аж ніяк не може використовуватись, як індикатор суспільного добробуту.» [9, с. 71]. Тому сучасні дослідники добробуту активно розробляють альтернативні підходи до визначення

складових цього важливого поняття на противагу традиційним кількісним показникам обсягів національного виробництва. Серед таких альтернатив найчастіше звучать рівень та якість, спосіб та умови життя людини, якість розвитку або індекс людського розвитку, індекс щастя та багато інших. Наочне порівняння тенденцій альтернативних показників, що сучасні економісти все частіше використовують для визначення добробуту відображено на рис. 3.

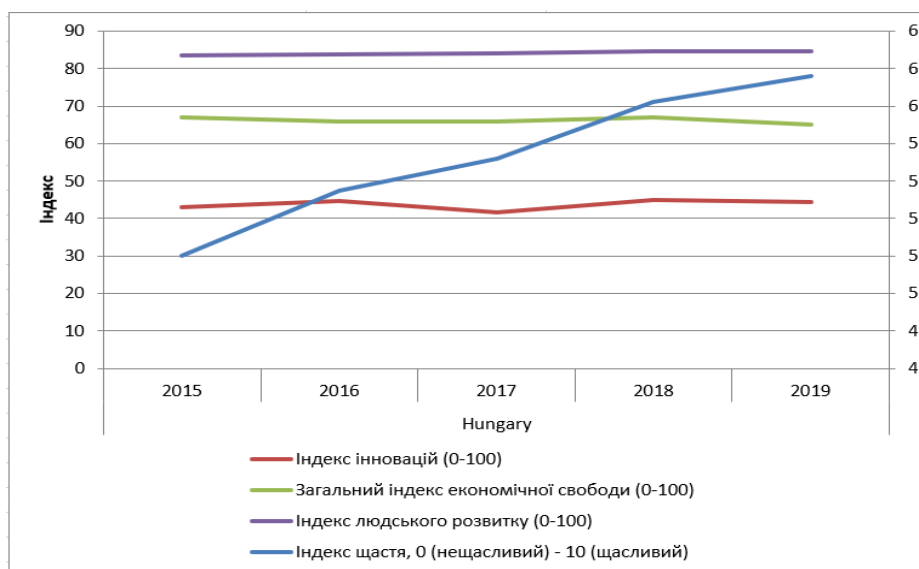

Рис. 3. Тенденції індексів людського розвитку, економічної свободи, інновацій та щастя в Україні у 2015-2019 рр.

Джерело: [8].

Альтернативні показники добробуту почали активно розробляти у різних розвинених країнах світу у другій половині XX ст. Одним з найвідоміших є показник чистого економічного добробуту, розроблений у США у 1972 р. вченими Джеймсом Тобіном та Вільямом Нордгаузом, та удосконалений Полом Самуельсоном. Цей показник не є самостійним, а застосовується як теоретичне доповнення до валового внутрішнього продукту, метою якого є врахування у грошовому вираженні ВВП екологічних ефектів, позаринкової та тіньової діяльності, вільного часу та відпочинку людини, а також наслідків монополії та урбанізації. Чистий економічний добробут у 1973 році був удосконалений до збалансованого показника економічного добробуту, який крім всього вище переліченого враховував також відновлювальний та невідновлювальний капітал (земля, ліси тощо) і зміни у загальному багатстві нації. Ці показники на сьогодні є одними з найпопулярніших визначників альтернативного розуміння добробуту у широкому його значенні, однак основним недоліком яких є складність методики їх розрахунку у зв'язку із потребою вартісних оцінок їх складових. На основі показників економічного добробуту Тобіна та Нордхауза у 1989 році у США був розроблений індекс стійкого економічного добробуту (ISEW, Index of Sustainable Economic Welfare), що став основним показником сталого розвитку суспільства, яке передбачає збільшення добробуту поточного покоління без збитків для добробуту майбутніх поколінь. Цей ISEW індекс використовувався у подальшому у Швеції, Бельгії та інших розвинених країнах світу. На відміну від попередніх показників, індекс стійкого економічного добробуту не враховує вартісну оцінку складової відпочинку через складність її оцінювання, а також він не співвідноситься безпосередньо до ВВП, а визначається як сума витрат споживачів, скоригованих на нерівність розподілу доходів, суспільних видатків, крім видатків на охорону та протидію соціологічній деградації, зростання капіталу, чистої зміни зовнішньо-економічного балансу та вартості взаємних послуг в домашніх господарствах за вирахуванням приватних видатків на захист та девальвації природничого капіталу [10, с. 3-5].

У Японії економічний добробут нації визначають через чистий національний прибуток, для розрахунку якого сумуються шість *стимуляторів* економічного добробуту, таких як: державне та особисте споживання, послуги державного та споживчого капіталу, вільний час та неринкова діяльність; від суми яких потім віднімається сума наступних трьох *дестимуляторів* добробуту: природоохоронні витрати, збитки від забруднення середовища та від урбанізації. У Греції у 1981 році

був розроблений показник економічної перспективи добробуту, що базується на особистому споживанні за винятком витрат на рекламу та природні ресурси, подолання екологічних проблем та проблем зі здоров'ям, особистих витрат на освіту; показник включає державні витрати на освіту, здоров'я та екологію, домашні послуги, вільний час та послуги державного капіталу.

З метою знайти кращу альтернативу показника економічному добробуту група вчених на базі міжнародної організації "New Economics Foundation" («Нова Економічна Фундація») у 2005-2006 році розробили національні рахунки добробуту та міжнародний індекс щастя, що за своєю суттю значно відрізняються від усіх попередніх показників добробуту. Так, наприклад, національні рахунки добробуту складаються з таких компонентів, як: особистий добробут, що включає емоційну рівновагу та задоволеність життям, соціальний добробут, що передбачає дружні та родинні відносини, довіру до них, а також задоволеність роботою. А міжнародний індекс щастя базується на суб'єктивних оцінках людей різних країн задоволеності своїм життям, скоригованих на очікувану тривалість життя у цих країнах та на так званий «екологічний слід» людини, що відображає вплив людини на середовище її проживання [10, с. 4-7].

За останні двадцять років у працях українських дослідників добробуту також чітко прослідковується розширення факторів добробуту від матеріальних до освітньо-демографічних, екологічних, медичних. Так, базовими критеріями для оцінки якості життя людини за методологією Чечеля О. М. є рівень та умови життя, що виражені через кількісні та порівняльні показники матеріальної (рівень життя) та соціальної (умови життя) забезпеченості населення через такі показники як: доходи населення, соціальне забезпечення, доступність медичних послуг, а також рівень освіти та демографічної ситуації, стану екології та інфраструктури, санітарних умов та психологічного стану людини [6, с. 2-3]. Глубіш Л. Я. у своїй статті, наголошуючи на підвищеному пріоритеті системи етичних цінностей для покращення економічної системи, включає духовні чинники у складові добробуту людини, такі як відпочинок, культурний та професійний розвиток, стан навколишнього середовища [4, с. 4]. Ці теоретичні узагальнення змін у концепції добробуту є вкрай актуальними та сучасними і мають бути додані у більш конкретні визначники поняття «добробут» та доповнені відповідними критеріями оцінки цих факторів або їх впливу на добробут. До такого висновку дійшов львівський професор Приймак В. І., який оцінював

економічний добробут домогосподарств на основі теорії нечітких множин з використанням ВВП на душу населення [11, с. 157].

У кінці XX століття для оцінки якості життя людини міжнародні економічні організації використовують власні показники та методики їх розрахунку. З 1993 року ООН активно використовує показник індексу людського розвитку, який вперше був розроблений пакистанським економістом Махбубом ель Хаком у 1990 році для оцінки розвитку людського потенціалу. Індекс людського розвитку, або індекс гуманітарного розвитку, будується на основі середнього арифметичного таких показників, як: очікувана тривалість життя, писемність та рівень освіти, а також ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності [12]. Подібні критерії, розраховані за власною методологією, використовує Світовий банк для розрахунку свого Індексу людського капіталу, який оцінює якість людського капіталу, якого може досягти новонароджена дитина при досягненні 18-річного віку, враховуючи ймовірність досягнення такого віку, рівень та якість освіти, а також стан сфери охорони здоров'я. Для розрахунку індексу людського капіталу Світовий банк використовує такі показники: ймовірність дожиття новонародженої дитини до 5-річного віку, кількість років шкільної та вищої освіти, середній рівень оцінок студентів за

результатами спеціальних тестових програм, доля 15-річного населення, що в середньому доживає до 60-річного віку та доля здорових дітей у віці до 5 років [13, с. 3-4]. Таким чином індекс людського розвитку, як і індекс людського капіталу, можна віднести до базових критеріїв необхідних для добробуту населення, які відображають ймовірність людини дожити до дорослого віку здоровим та отримати базовий рівень освіти. Очевидно, що чим вищим є цей базовий показник, тим більше у людини цього регіону шансів перейти до задоволення наступних рівнів своїх потреб, більш соціальних, чи навіть духовних, що йдуть після забезпечення достатнього матеріально-освітнього рівня життя для своєї родини.

Враховуючи результати попередніх досліджень В. Парето, А. Сена, Дж. Стігліца, Ж.-П. Фітуссі, М. Хака, Приймака В. І. та інших про те, що на добробут людей впливають не тільки матеріальні чинники, слід виокремити сучасні складові, які мають, на наш погляд, суттєвий вплив на загальний рівень задоволеності людини своїм життям. Ці визначальні складові добробуту, у свою чергу, умовно формують рівні: базовий, або матеріальний, середній, професійно-емоційний, та вищий, або духовний. Більшість складових тісно взаємопов'язані, як це схематично зображено на рис. 4.

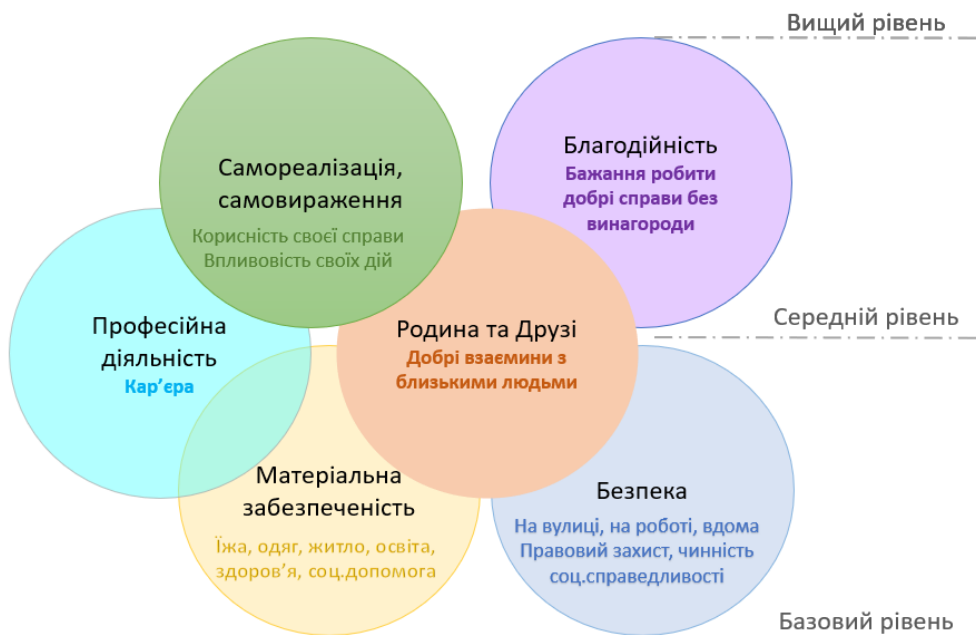

Рис. 4. Складові, що формують рівень добробуту

Джерело: розроблено автором.

Базовий рівень життя людини складається із матеріальної складової та відчуття безпеки. Матеріальна складова передбачає забезпечення

людини достатнім базовим рівнем матеріального комфорту для її життєдіяльності – житлом, їжею та необхідним одягом для всієї родини, а також

освітніми та медичними умовами. Кількісними показниками, що характеризують рівень матеріальної забезпеченості населення можуть бути: частка вартості споживчого кошика в структурі доходів родини; частка населення країни, що знаходиться за межею бідності та рівень соціальних виплат таким незахищеним верствам населення по відношенню до прожиткового мінімуму в суспільстві, а також рівень державної заборгованості по таким виплатам; рівень забезпеченості власним житлом серед населення країни; доступність орендованого житла середнім верствам населення, наприклад, через співвідношення середньої вартості оренди житла до рівня доходів родини; ступінь фінансової інклюзії у країні. При оцінці матеріальної складової добробуту важливо пам'ятати, що вона не є його визначальним показником, на цьому етапі оцінки лише визначається чи задовільняються базові фізіологічні потреби людини, чи вона не знаходиться за межею бідності. Адже, вищий показник матеріальної забезпеченості не веде до все більшій задоволеності життя до безкінечності. Ця залежність зберігається тільки до етапу досягнення певного «базового» рівня фізичного комфорту людини, який включає забезпеченість їжею, одягом, житлом, базовою освітою та медичними послугами. Для оцінки освітнього рівня країни та стану її медичної сфери доцільним буде використовувати інтегральний показник індексу людського капіталу, розроблений та обчислений для більшості країн світу Світовим банком, який відображає ймовірність людини дожити до дорослого віку здоровим та отримати базовий рівень освіти.

Другою важливою складовою добробуту, що входить до базового рівня добробуту населення, про яку тим не менше рідко говорять в контексті добробуту, є рівень безпеки людей у країні, те, наскільки захищеною почуває себе людина у різних сферах свого життя – на вулиці, вдома, на роботі, а також в бізнесі та освітніх установах. Для визначення цієї складової можна скористатися низкою таких показників, які характеризують соціальний та інституціональний розвиток: рівень кримінальної злочинності в країні, прозорість ведення бізнесу, ймовірність рейдерського нападу на приватний бізнес, рівень домашнього насильства, справедливість судової системи, дотримання трудового законодавства. Справедливо зауважити, що для оцінки таких показників досить важко застосувати кількісний підхід, більшість категорій можуть бути виражені переважно за допомогою інтегральних індексних показників. Також під час інтерпретації багатьох з наведених показників важливо враховувати таку методологічну складність: відсутність зафіксованих

актів деяких порушень насправді не означає, що їх немає у суспільстві, а навпроти, може означати, що ці порушення є настільки розповсюдженими, що сприймаються суспільством як норма життя, тому у людей немає звички повідомляти про такі порушення, шукати правового захисту. Це може стосуватися як домашнього насильства, так і дотримання трудового законодавства, або рейдерських нападів.

Наступний середній рівень «доброго буття» людини полягає у її психо-емоційному та професійному благополуччі. Тут варто зробити важливу ремарку, що реалізація у цій сфері сильно залежить від успіхів у попередніх двох. Адже важко уявити собі щасливу психологічно стабільну людину, що планує перспективи свого професійного розвитку і водночас страждає від злиднів, бореться із важкою хворобою чи який стабільно загрожує небезпека на вулиці чи вдома. Тому перші два рівні і формують так званий «базовий» рівень добробуту людини, який є необхідною, першочерговою умовою для формування свого добробуту в наступних сферах свого життя, середнього та вищого рівнів – такий тісний взаємозв'язок відображено на Рис.4 великими секторами перетину середніх кіл із базовими.

Емоційна складова добробуту людини передбачає наявність теплих людських взаємозв'язків з іншими людьми ближнього кола, у родині та з близькими друзями, а також стабільний психологічний стан людини. Окрім забезпеченості родини комфортним рівнем матеріального достатку, доступності освіти та медицини, що наявні також у матеріальному колі базового рівня добробуту, до факторів, що впливають на емоційний рівень добробуту, можна віднести: здоровий баланс між роботою та приватним життям, наявність достатнього вільного часу для дозвілля, рівень задоволеності своєю роботою, здорова атмосфера у родині або родинний затишок. В свою чергу, успішна реалізація у професійній складовій добробуту включає в себе поняття професійного росту, задоволеність робочою атмосферою, комфортні умови праці, відповідність винагороди обсягам затрачених зусиль. Як бачимо, категорії середнього рівня добробуту ще далі виходять за межі вимірювальних показників, бо носять всі більше суб'єктивний психологічний характер.

Вищий рівень складових добробуту людини здебільшого набуває актуальності при умові, що у попередніх категоріях людина відчуває достатній рівень задоволеності. Інакше кажучи, коли людина впевнена у тому, що базові матеріально-освітні потреби її родини задоволені, робочі умови та результати є достатніми, в цілому усі в родині

почувати себе у безпеці та мають переважно теплі стосунки між собою – тоді ймовірно вона може відчувати потребу у таких аспектах свого життя, як самореалізація та самовираження. Самореалізація може відображатися у відчутті корисності своєї праці, свого внеску у спільну справу, можливості реалізації свого задуму, проекту чи ідеї, а також відчуття впливовості своїх дій через реалізацію виборчого права, можливість участі у місцевому самоврядуванні, або у громадських протестах, які можуть мати вплив на державні рішення тощо. Тут має місце певний перетин із аспектами кола безпеки у таких питаннях, як рівень державної корумпованості, реалізації прав та свобод громадян, справедливості судової системи. Можливість вільного самовираження потребує високого рівня толерантності у суспільстві до маргінальних культурних, естетичних, релігійних та інших проявів людини. Аспекти самовираження і самореалізації у певній мірі доступні людині і на попередніх рівнях свого добробуту, наприклад, при виборі професії (реалізація) або просто під час щоденного створення свого зовнішнього образу (самовираження). Проте у повсякденному вираженні ці обидва аспекти носять більш поверхневий характер, на вищому ж рівні мова йде про поглиблений фокус на цих аспектах, що мотивують людину у її діяльності, наприклад: участь у громадських акціях, або вираження своїх ідей або думок суспільству через творчість.

Окремим колом вищого рівня добробуту людини варто виділити «Бажання робити добрі справи без винагороди», або благодійність, яка також може зв'язатися у людини, як правило, за умови повного задоволення на всіх інших рівнях свого «доброго буття». Справедливо кажуть, «альтруїзм – вища ступінь егоїзму», адже важко знайти, що більше може порадувати людину, ніж допомога іншій людині, за умови, що така допомога є щирим бажанням самої людини, а не проявом почуття обов'язку чи провини. Насправді, задоволення від добрих справ доступне майже в усіх сферах життя людини, проте очевидно, що вірогідність відчувати таке бажання суттєво зменшується, коли весь фокус уваги спрямований на розв'язання особистих матеріальних чи емоційних проблем. Серед факторів, що можуть сприяти проявам альтруїзму в суспільстві є активна соціальна позиція громадян, популярність соціальних та екологічних проєктів, а також високий рівень реалізації прав та свобод людини у такому суспільстві.

Справедливо зауважити, що категорії вищого рівня добробуту людини, таких як прагнення до самореалізації та добрих справ, актуальні не для всіх людей серед тих, що ефективно задовільняють свій базовий та середній рівень. Часто після

досягнення певного достатнього матеріального та емоційного рівня зустрічається прагнення людини до нарощування матеріальної складової. Проте багато соціально-психологічних досліджень доводять, що задоволення від збільшення матеріального достатку носить короткостроковий ефект, від чого людина з часом потрапляє у замкнуте коло зацикленості на все більшому багатстві, яке приносить усе меншу втіху, підтверджуючи таким чином закон спадаючої граничної корисності. На противагу цьому замкнутому колу, задоволення у вищих категоріях добробуту, що описані вище, приносить будь-якій людині не з чим незрівняне відчуття власної значущості, корисності, необхідності, важливості свого існування та потрібності іншим людям – які разом чи окремо приносять людині у рази більше щастя, ніж будь-які матеріальні надбання, звичайно ж за умови, що людина не знаходиться за межею бідності і не має інших серйозних загроз до свого існування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Позитивним надбанням сучасної економічної думки є надання людині домінуючого значення в економічних відносинах, визнання того важливого факту, що людина є не тільки споживачем, з одного боку, та виробничим ресурсом, з іншого, але і єдиним джерелом інноваційної думки, а отже технологічного прогресу, і визначальним фактором морально-етичних засад суспільства, від яких залежить комфорт та ефективність взаємодії членів суспільства, а отже і рівень життя в ньому. Всі ці зрушення доводять, що не людина існує для розвитку економіки, а навпаки – економіка має сприяти розвитку людини. Таким чином, предмет дослідження добробуту пройшов свій еволюційний шлях від добробуту окремої людини та її корисності, до суспільного добробуту та добробуту людства в цілому, які тепер можна справедливо вважати взаємодоповнюючими, що складають одне ціле та можуть бути виражені через один одного. Сучасне дослідження добробуту має базуватися на багатомірному підході до цього комплексного поняття. Важливо усвідомити, що поняття «доброго життя» людини виходить далеко за межі її матеріального забезпечення, який справедливо складає його базовий рівень, проте має також середній рівень, що включає психологічно-емоційну та професійну складову, а також вищу або духовну компоненту. І хоча більшість категорій середнього та вищого рівнів добробуту носять індивідуально-суб'єктивний чи соціальний характер, що виносить можливості вимірювання таких показників за межі економічного дослідження, – варто пам'ятати, що ці категорії мають суттєвий вплив на відчуття

добробуту у сучасних реаліях. Подальші дослідження та обґрунтування отриманих результатів будуть враховувати той факт, що базові категорії добробуту складають меншу частину факторів, що впливають на комплексне відчуття людини, що їй «жити добре», і вагоме місце серед цих факторів займають ті інтегральні показники, що відображають психологічно-емоційну стабільність

та безпеку в суспільстві, продуктивність освіти, рівень свобод та виборчої волі, ступінь корумпованості та прозорості ведення бізнесу, самооцінка свого добробуту, рівень та прогресивність інновацій, стан екологічного середовища та сфери охорони здоров'я, а також тривалість життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Потенціал ендегенного зростання економіки України. / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. К., 2010. 436 с.
2. Шумська С. С. Інфляція чи ревальвація: яке з двох лих менше? (емпіричний аналіз впливу на економіку). *Економіка і прогнозування*. 2005. № 3. С. 127–146. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_05_3_12_uk.pdf.
3. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. Т. 1 / Пер. с англ. Москва: Прогресс, 1985.
4. Глубіш Л. Я. Еволюція наукових поглядів на зміст теорії добробуту та її специфіка на сучасному етапі соціально-економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.
5. Борщенко Т. І. Роль Амартія Сена в розвитку теорії суспільного добробуту. *Економічна теорія та історія економічної думки*.
6. Чечель О. М. Базові критерії добробуту населення. *Механізми державного управління*.
7. Горкіна Л. П., Довбенко М. В. Теорія економічного зростання: нобелівський аспект. *Історія економічної думки*. 2005. С. 147–157.
8. База даних економічних показників країн світу. URL: <https://www.theglobaleconomy.com>.
9. Stiglitz J. E., Sen A., & Fitoussi J. P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. CMEPSP. 2009. September, 14. 292 p.
10. Гузь М. М. Аналіз показників економічного та суспільного добробуту населення. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*: зб. наук. пр. Вип. 36. 2012. С. 66–75.
11. Приймак В. І. Нечітке оцінювання рівня економічного добробуту домогосподарств. *Економіка: реалії часу*. 2011. С. 149–158.
12. Майер В. Ф. Доходы населения и рост благосостояния народа. Москва: Мысль, 1968. 644 с.
13. The Human Capital Project. World Bank Group. 2019.

REFERENCES

1. Skripnichenko, M. I. (2010). The potential for endogenous growth of Ukraine's economy. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Shumskaya, S. S. (2005). Inflation or revaluation: which of the two disasters is less? (empirical analysis of the impact on the economy). *Economics and forecasting*, 3, 127–146. Retrieved from: http://eip.org.ua/docs/EP_05_3_12_uk.pdf. [in Ukrainian].
3. Pigou, A. (1985). Economic theory of welfare. Moscow: Progress. [in Ukrainian].
4. Glubish, L. Ya. (n.d.). Evolution of scientific views on the content of the theory of welfare and its specifics at the present stage of socio-economic relations. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. [in Ukrainian].
5. Borshchenko, T. I. (n.d.). The role of Amarty Sen in the development of the theory of social welfare. *Economic theory and history of economic thought*. [in Ukrainian].
6. Chechel, O. M. (n.d.). Basic criteria for the welfare of the population. *Mechanisms of public administration*. [in Ukrainian].
7. Gorkina, L. P., Dovbenko, M. V. (2005). Theory of economic growth: the Nobel aspect. *History of economic thought*, 147–157. [in Ukrainian].
8. Database of economic indicators of the world. (n.d.). Retrieved from: <https://www.theglobaleconomy.com>. [in Ukrainian].
9. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. CMEPSP, 14.
10. Guz, M. M. (2012). Analysis of indicators of economic and social welfare. *Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*, 36, 66–75. [in Ukrainian].
11. Priymak, V. I. (2011). Fuzzy assessment of the level of economic well-being of households. *Economics: the realities of time*, 149–158. [in Ukrainian].
12. Mayer, V. F. (1968). Incomes and growth of welfare of the people. Moscow: Mysl. [in Russian].
13. The Human Capital Project. (2019). World Bank Group. 2019.